

ZAHRIDDIN MUHAMMAD BOBUR VA UNING AVLODLARI

Murodov Asqar O‘kirovich

Toshkent Amaliy Fanlar Unversiteti

Toshkent shahri, Chilanzor tumani, Gavhar ko‘chasi 1-uy

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Zahriddin Muhammad Boburning [1483- 1530] hayoti, siyosiy faoliyati va adabiy merosi hamda u asos solgan Boburiylar sulolasining Hindiston tarixidagi o‘rni tahlil qilinadi. Boburning o‘z-o‘ziga yozilgan xotiralari – BOBURNOMA manbai orqali uning shaxsiy dunyoqarashi, siyosiy strategiyasi va madaniy didi o‘rganiladi. Shuningdek Bobur avlodlari – Humoyun, Akbar, Jahongir, Shoh Jahon va Aurangzebning davlat boshqaruvi, me‘moriy va madaniy merosi ham tarixiy manbalar va chet tarixchilari tadqiqotlari asosida yoritiladi.*

Maqola Boburiylar davrining siyosiy barqarorlik, madaniy uyg‘unlik va institutsional shakllanishidagi ahamiyatini o‘rganish bilan yakunlanadi.

Kalit so‘zlar: *Zahriddin Muhammad Bobur, Boburnoma, Boburiylar, Panipat, Akbar, Shoh Jahon, Madaniy uyg‘unlik.*

Kirish

Zahriddin Muhammad Bobur – Temuriylar naslidan chiqqan, o‘z zamonasining iste’dodli sarkardasi, shoir va xotirachisi. U Markaziy Osiyo siyosiy maydonidan boshlab Hindiston subkontinentiga qadar cho‘zilgan tarixiy yo‘lni bosib o‘tib, 1526-yil Panipat janggi orqali yangi davlat – Boburiylar Imperiyasini barpo etdi. Bobur nafaqat harbiy muvaffaqiyat, balki madaniy integratsiya, adabiyotga bo‘lgan mehr va idrokning timsoli hamdir. U o‘zining samimiy xotiralari – Boburnomada turli geografik manzaralarni, siyosiy vaziyatlarni, siyosiy va shaxsiy qarorlarning sabablarini haligacha o‘qilgudek ravshan va hayotiy tasvirlagan.

Asosiy qism

1. Boburning tug‘ulishi, nasl – nasab va yoshligi. Bobur 1483-yil 14-fevralda Andijonda tug‘ulgan. U Temuriy va Chingizxon urug‘larining chulg‘anishidan kelib chiqqan naslga mansub edi – bu esa uning siyosiy legitimatsiyasida muhim omil sanaladi.

Yoshligida otasining vafoti natijasida qiyin sinovlar orqali hokimiyatni ushlab turishga urinib, Samarqandni egallash va yo‘qotish kabi tajribalar boshidan o‘tdi. Bu safarlar uning siyosiy va harbiy yetukligini shakllantirgan.

2. Movaraunnahrdan Kobulgacha; siyosiy trayektoriyasi.

Bobur boshida Movaraunnahrdagi hududlar ucun kurashdi, lekin Samarqand va boshqa markazlarni barqaror ushlab qolish qiyin bo‘ldi. U Kobulni 1504-yilda egllab, yangi poytaxt sifatida mustahkamlab, Markaziy Osiyo va Hindiston o‘rtasida favqulodda strategik nuqta hosil qildi. Kobul Boburga resuslar to‘plash, kuch yig‘ish va oxir – oqibat

Hindistonga yurish qilish imkonini berdi. Ushbu qadamning mantiqi – resurs va strategic baza sifatida Kobulni tashkil etish edi. Bu qaror uning keying tarixiy rolini belgilovchi burilish nuqtasi bo‘ldi.

3. Panipat [1526] va Boburiylar imperiyasiga asos solinishi.

1526-yil 21- aprel – katta burilish sanasi.

Brinchi Panipat jangida Bobur Dehli sultonligi armiyasi va Ibrohim Lo‘diyning mag‘lub etdi. Shu orqali u Hindistonda siyosiy hokimiyatni o‘z qo‘liga oldi va Boburiylar Imperiyasining poydevorini yaratdi. Ushbu g‘alaba nafaqat harbiy, balki siyosiy jihatdan ham muhim – u mintaqaviy hokimiyat muvozanatini o‘zgartirdi va yangi ma‘muriy hamda iqtisodiy strukturani yaratish imkonini berdi. Boburning Boburnoma tarzidagi xotiralari va chet ellik tarixchilar tahlili bu voqeani Boburning davlat tuzilish strategiyasining boshlang‘ich nuqtasi sifatida ko‘radi.

.Boburnoma; shaxsiy xotira va tarixiy manba sifatida ahamiyati.

Boburnoma – Boburning o‘z ona tili [fors]dagi xotiralari bo‘lib, unda u voqealarni shaxsiy, badiiy va aniq tasvirlaydi. Bu asar tarixchi va adib uchun qimmatli malumotlar; unda siyosiy qarorlar, janglar, geografik tasvirlar, tabiat manzaralari va o‘ziga xos psixologik tahlillar uchraydi. Zamonaviy tarjimalar va tahlillar [W.Thackston tarjimasi, A. S. Beveridge ishlari] Boburnomani keng auditoriyaga yetkazdi va Boburni ichki dunyosini anglashimizga yordam berdi.

5.Boburning harbiy strategiyasi va tashkilotchilik xususiyatlari.

Bobur o‘z qo‘shinida markazlashgan harbiy tashkilot, artileriya [munosib vaqt davomida Kambag‘alroq qoidalar bilan], tez manevr va zamonaviy otliq kuchlarning uyg‘unligini qo‘lladi. Hindistondagi g‘alabalarida, jang maydonida artileriya va otliq kuchlarning to‘g‘ri joylashtirilishi va jang taktikasiga moslashishi edi. Boburning harbiy mahorati – kichik lekin intizomli kuchli qo‘shini g‘alaba sari yetaklash qobiliyatida edi.

6. Ma‘muriy va iqtisodiy siyosat.

Bobur o‘z saltanatini kengaytirish birga, mulkni taqsimlash, soliq tizimi va ma‘muriy boshqaruv elementlarini joriy etdi.

Boburiylarning rivojlanishi davomida jogir tizimi va markaziy hokimiyatni mustahkamlash yo‘li bilan ma‘muriy barqarorlik yo‘li topildi. Bu jarayon Akbar davrida yanada takomillashdi, biroq Boburning dastlabki xizmatlari poydevor sifatida xizmat qildi.

7. Boburning madaniy va abadiy tashabbuslari.

Bobur – nafaqat sarkarda, balki chuqur madaniy ta‘siri bo‘lgan inson edi. Uning tabiat tasvirlari, bog‘lar va landshaftga e‘tibori keyingi o‘zi tomonidan yaratilgan bog‘larning estetikasiga ta‘sir etdi.

Stephen F. Dale kabi olimlar Boburning madaniy tafakkurini va u yaratgan uyg‘un madaniyatning Markaziy Osiyo, Afg‘oniston va Hindiston o‘rtasidagi ko‘prik rolini alohida tahlil qilgan.

8. Bobur avlodlari; siyosiy rivojlanish va madaniy gullab-yashnash.

Bobur vafotidan keyin saltanat uning avlodlari – Humoyun, Akbar, Jahongir, Shoh Jahon, Aurangzeb davrida ham davom etdi. Har bir hukumdor o‘z davrida siyosiy va

madaniy jihatdan muhim qadamlar qo‘ydi.
Humoyun [1530-1556] – dastlabki sinovlar va qochqinlik davridan keyin saltanatni qisman tiklashga urinib, keyinchalik o‘z o‘rnini mustahkamladi.

Akbar [1556-1605] – markazlashgan davlatni takomillashtirib, kengaytirdi, ma‘muriy islohatlar, diniy barg‘ikenglik siyosati [sulh-i-kul] va madaniy integratsiyani amalga oshirdi. Akbar davri Boburiylar imperiyasining kuchli poydevori hisoblanadi.

Jahongir [1605-1627] – san‘at va tabiatga mehr qo‘ygan hukumdor sifatida court painitng [hof san‘ati] va adabiyotga homiylik qildi.

Shoh Jahon [1628-1658] – me‘moriy estetikani yuqori cho‘qqiga olib chiqdi. Toj Mahal, Agra Fort kabi obidalar uning davrining ramzlari hisoblanadi.

Aurangzeb [1658- 1707] – imperiya hududini maksimal darajada kengaytirgan, biroq diniy siyosiy qarorlari natijasida ichki nizolar kuchaydi. Aynan uning siyosati Boburiylar imperiyasining zaiflashish omillaridan biri hisoblanadi.

9. Boburiylar madaniy merosining izohi va tarixiy ahamiyati.

Bobur va uning avlodlari yaratgan madaniy meros – me‘moriy obidalar, atrof-muhit dizayini [bog‘lar], miniatura san‘ati, saroy madaniyati va adabiyoti – bugungi kunda ham jahon miqyosida tan olinadi. Stephen F. Dale va boshqa zamonaviy tadqiqotchilar Boburning Markaziy Osiyoliklar ildizidan kelib chiqqan ma‘daniy an‘analari Hindiston kontekstiga muvaffaqiyatli moslashtirganini ta‘kidlaydi. Bu uyg‘unlik Boburiylar davrida yangi madaniy sintezni yuzaga keltirdi.

10. Zamonaviy tadqiqotlar va Bobur tarixshunosligi.

So‘nggi yuz ichida Bobur va Boburiylar tarixi bo‘yicha ko‘plab chet el va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan tarixiy va ilmiy tadqiqotlar amalga oshirildi. Wheeler Thacksonning inglizcha tarjimai Boburnomani keng auditoriyaga ochdi. Beatrice Forbes Manz, Stephen Dale va John F. Richards kabi olimlar esa Temuriy va Boburiy kontekstlarni kengroq siyosiy, iqtisodiy va madaniy kadrda tahlil qiladilar. Ushbu zamonaviy tadqiqotlar Boburning Markaziy Osiyodagi ildizlari va Hindistondagi imperial siyosati o‘rtasida ilg‘or izlanmalar olib borildi va shu tariqa Boburning tarixiy siymosini yanada ochib berdi.

Xulosa.

Zahriddin Muhammad Bobur – Markaziy Osiyo va Hindiston tarixida hal qiluvchi rol o‘ynagan siyosiy shaxs va madaniy arbobdir. Uning Boburnomasida qoldirilgan metodik va samimiy izohlari tarixshunoslar uchun noyob manba bo‘lib xizmat qiladi. Boburiylar sulolasi esa Hindistonning madaniy va siyosiy qiyofasini tubdan o‘zgartirdi. Markazlashgan ma‘muriyat, madaniy uyg‘unlik, me‘moriy yuksalish va san‘atning gullab – yashnashi orqali bir asr davomida subkontinentiga ta‘sir qildi. Bugungi zamonda Bobur va uning avlodlarini o‘rganish, nafaqat tarixiy qiziqish, balki madaniy o‘zlikni anglash, davlat va madaniyatlarning o‘zaro aloqasini tahlil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar [tanlangan]

1. Thackston, W. M. The Baburnama ; Memoirs of Babur, Prince and Emperor. Modern Library / Oxford assoc. editions,2002.
2. Dale, Stephen F. The Garden of the Eight Paradises; Babur and the Culture of Empire in Central Asia, Afg‘anistan and India [1483-1530]. Brill,2004.
3. Richards, John F. The Mughal Empire. Cambridge University Press [New Cambridge History of India], 1995.
4. Manz, Beatrice Forbes. The Rise and Rule of Tamerlane / Power, Politics and Religion in Timurid Iran. Cambridge University Press.1989/2007.
5. Beveridge, A.S. The Baburnama [Babur’s Memoirs].
6. Britannica Online. ”Babur”[biographical entry]